

САТКЫН САСЫКБАЕВДИН “НУРЛАН” ОЧЕРКИНДЕГИ АВТОРДУН ОБРАЗДЫ АЧЫП БЕРҮҮ ЫКМАЛАРЫ

Методы раскрытия образа автором в очерке Саткына Сасыкбаева «Нурлан»

Methods of disclosing characters by the author in the feature article of Satkyn Sasykbaev «Nurlan»

Макалада улуттук журналистикабыздын пайдубалын түптөгөн калемгерибиз Саткын Сасыкбаевдин эң мыкты очерктеринин бири талдоого алынат. Жанры портреттик очерк болуп эсептелген бул чыгармада ССасыкбаев Улуу Ата Мекендик согуш учурунда чыныгы каармандыкты көрсөткөн Нурлан Бозоевдин өмүр, тагдыры жана эрдиги жөнүндө баяндалат.

Урунттуу сөздөр: очерк; чеберчилик; биография; кейипкер; факт; партиялык курс; агитация; пропаганда; фашизм; көркөм фантазия; эпистолярдык форма; саясат; сюжет.

В статье анализируется один из лучших очерков основателя кыргызской национальной журналистики Саткына Сасыкбаева. В этом - по жанру портретном - очерке ССасыкбаев рассказывает о судьбе и подвиге Нурлана Бозоева, который во время Великой Отечественной войны совершил героизм и отвагу.

Ключевые слова: очерк; мастерство; биография; персонаж; факт; партийный курс; агитация; пропаганда; фашизм; художественная фантазия; эпистолярная форма; политика; сюжет.

This article analyzes one of the best essays of the founder of Kyrgyz national journalism Satkyn Sasykbaev. In this - in the genre portrait essay - S. Sasykbaev tells about the life and bravery of Nurlan Bozoev, who committed heroism and courage during the Great Patriotic War.

Keywords: essay; skill; biography; character; fact; party course; agitation; propaganda; flanks; artistic fantasy; epistolary form; politics; plot.

С.Сасыкбаевдин нукура очеркчи катары элге таанылган мезгили согуш кундвруне туш келди. Бул мезгилде ал “Нурлан” деген очеркти, “Куреш кундерунде” деген даректуу баянды жаратат.

“Нурлан” деп аталган очерки бир топ келемдуу чыгарма. Мында Нурлан Бозоевдин өмүр-тагдыры, жасаган эрдиги суреттелет. Очерк беш белуктен туруп структуралык жактан тыкан курулган десек болот. Колеп жагынан ар башкача болгон бул белумдердун ар бири езеунче турганда да кетерген жуктеру чоц деп айта алабыз. Алгач калемгер Нурландын ата-тегинен кабар берет. ССасыкбаев минтип жазат: “Жыгач уста Бозой уулу Сакебай Кичи Кеминдеги карагайлуу булактын сайында устундук карагайларды курч балта менен тарсылдатып чаап жатканда Бел-Саздагы Сулуу-Чокунун боорунан козу айдап келе жаткан кызыл тоголок жаш бала Нурлан болчу.

взунун чеберчилиги аркасында таман акы, мандай тери менен мал тапкан Сакебайдан уч эркек, бир кыз калган. Алардын ортончусу Нурлан ез атасы Сакебай сыяктуу кичинекейинен тарта эмгекке бышып чоцойду. Кыштын кырчылдаган суугунда, жайдын ысык чилдесинде Нурландын кылган жумушуна айылдагылар тац калуучу. “Капырай жыгачтын уюлундай чыйрак болуп есту Нурлан”, - дешчу” [2:3]. Андан ары Нурландар да эл менен кошо улуу Уркунде Кытайга барып келгенинен кабар берет да: “Ошондо Нурлан он уч жашка жаныдан чыккан тестиер бала эле” -деп очерктин каарманынын биографиясынан дагы бир штрихти кабарлайт. Бул биринчи белум дээрлик бут бойдон башкы кейипкердин еткен өмүр тагдырынын урунттуу учурларын баяндап беруу менен курулган. Мындан биз “жаш

Нурлан жумушка бышык, ойлогон оюнун аягына чыккан, оокатка камбыл жана тыкан бала болуп ескендугунен” “20-22 жашка чыкканга чейин мектептин босогосун аттап, кат тааныган бала эместигинен”, “1918-жылы Токмоктогу бир бай езбектин булгаары заводуна кенчу болуп иштегенинен”, “бышыкчылык мезгилинде иниси Нуркасымга боо байлатып коюп Самсановкадагы орус кулактарынын доорундагы, Кара-Коцздагы бай дунгандын уюн багып, куручун отоп жургендугунен” кабардар болобуз. Булардын баарысы башкы каармандын еткен оор заманда керген кер турмушунун керунуштеру эле. Жаны турмуш орноп, эл эркиндикке чыкканда “Нурлан “Кичи-Кеминдеги “Ильич” совхозунун чоц курулушунда да иштеди”. Бул биринчи белум башкы кейипкердин баш калаабыз Фрунзедеги С.М.Киров атындагы коммунисттик окуу жайында окуп, окуусун буткен соц тарбиялык жооптуу кызматта иштеп жаткандыгын кабарлоо менен бутет. Керунуп тургандай, бул биринчи белум даректуу баяндарга ширелген. Бул сапат очерк жанрынын езумдук сапатына карама-каршы келбейт. Тескерисинче, анын фактылык негизин дагы да бекемдейт. Очерктин экинчи белуму ете кыска, болгону бир эле бет. Бирок, мында С.Сасыкбаев каармандын руханий жактан есуп-енугуусуне, илим-билиминин терецдешине басым жасап, Нурлан Бозоевдин кийинки емурунун туптелушунун себеп-жагдайлары тууралуу кеп кылат. Автор минтип жазат: “Нурлан кара жумушту кандай тырышып аткарса, окууну да так ошондой тырышып окуган экен. Нурландын китептеринин арасынан табылган бир барак кызыл кагаздын бетиндеги белгилер анын кайсы сабактарды кандайча окугандыгын кезге даана керсетуп турат. “Диалектикалык материализм”, “Тарыхый материализм”, “Уном саясаты”, “СССР тарыхы” сыяктуу негизги сабактардан ар дайым “жакшы”, “эц жакшы” деген бааларды алыптыр.

Коммунисттик айыл чарба мектебинде уч жылдык партиялык курсту ийгиликтуу бутурген Нурлан, езунун партиялык органдарда иштее жолун Кыргызстан К(б)П Кемин районунда агитация жана пропаганда кызматын аткаруу менен баштады.

Нурландын китептеринин арасында эмгек китепчеси да сакталып турат. Анын баракчасынын биринде Нурландын жумушчу стажы 19 жылга толгондугу жазылыптыр.

1938-жылы, 5-май. Партиянын Жалал-Абад округунун биринчи конференциясы ачылды. Ошондо Нурлан Бозоев округкомдун экинчи секретарлыгына дайындалды.

1940-жылы, 16-январда Нурлан ВКП(б) БКнын алдындагы Ленинград шаарында ачылган В.И.Ленин атындагы партиялык курска женеп кетти” [2:8-9]. Экинчи белумдун болгон келему ушул, бирок байкалып тургандай ете кеп, эц маанилуу маалыматтарды ез ичине камтып турат. Ошол учурдагы коомдук тузулуштун ал-абалынан да сонун кабар бере алат. Автор айтып еткен дисциплиналарды женден жен эле “негизги сабактар” деп жаткан жок. Дал ушул сабактар угуучулар менен студенттердин, ал турсун мектеп окуучуларынын коомдук кез караштарын, дуйнеге болгон кез караштарын аныктап турган предметтер болгон. Саясатташкан коомдо бул дисциплиналардын етеген озуйпалары ете чоц эле. Ошол учун калемгер ал предметтерди “негизги сабактар” деп жатат. Бул экинчи белум да биринчи белум сыяктуу каармандын емур жолундагы дагы бир бурулуш окуяны кабарлоо менен жыйынтыкталат. Ырасында эле ошол учурдагы большевиктик бийликтин негизги окуу жайларынан билим алуу келечекте ошол большевиктик бийликтин курамында иштеенун бекем гарантиясы болгон, баарынан да екунучтуусу угуучу, студент, окуучу ошол дисциплиналарда айтылгандарды айныгыс чындык катары кабыл алышкан. Арийне, маселенин теркуну ушундай экенин биз бугун демократиялашкан коомдо жашап туруп билип жатабыз, ал эми ал мезгилде жогорудагы “негизги предметтерде” айтылган теориялык жоболорду айныксыз чындык катары кабыл алгандыгыбызды дагы бир жолу кайталоонун зарылдыгы жок го дейбиз.

Очерктин учунчу белуму Нурландын Арстанбап шайлоо округу боюнча Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин депутатгыгына керсетулуп, шайлоочулар менен жолугушкан салатанттуу учурун суреттее менен башталат да бул жерде окурмандар башкы каармандын кадимкидей эр киши болуп, ар нерсеге олуттуу карап калгандыгына кубе болушат. Учунчу белумдун башталышындагы бул учур нукура агитациялык-пропагандалык пафоско ширелген. Нурландын эл алдындагы жагымдуу сезу эч кимди кош кенул калтырбайт.

Очерктин сюжетинде андан ары Нурландын ез каалоосу менен Ленинградда тузулген ополченесттердин катарына кошулгандыгы баяндалат да, анан уй булесу, туугандары менен кат аркылуу суйлешуп турган Нурлан сегиз айдан соц атчандар движиясын уюштуруу иштери боюнча туулуп ескен Ала-Тоосуна кыска меенетке келгендеги окуялары айтылат. взуне жуктелген тапшырманы абийирдуулук менен аткарып, иш арасында уй булесуне-апасына, емурлук жарына, уул, кызына, бир туугандарына- да жолугуп кайтат. Очерктин ушул жерлери да бир топ иш билги, бир топ курч жазылган. Алыскы Ала-Тоо жергесинде атчандар движиясынын белуктеру уюштурула баштады. Бул тууралуу очеркте мындайча жазылат: “Ноктолуу жайдак аттарды бирден коштоп, сайдагы шар суудан сугарып келе жаткан Кызыл Аскерлердин катары алда кайда созулду. Кызыл бурчтан чыгып, аткананы кездей бет алган Нурлан сайдын кузгудей тунук шар суусуна канган аттардын чуректей келбетине карап, езунче кубанды. Озуне бекитилип коюлган аргымак чалыш ак боз атты керуп ичи жылыды. “Ушул атты минип жоого кетсем кууганыма жетип, качкан жоону кетирбейм”-деп ойлоду[2:25].

Очерктин акыркы белуму окурманды немецтер менен салгылашкан майдан талаасына алып барат. Мында биз К-ский бирикменин жоокерлери, андагы замбирекчилер батареясынын командири саясий жактан орун басары Нурлан Бозоевдин керсеткен эрдиктерине кубе болобуз. “Замбиректин расчундагылар кыргыздар эле. Алар ездерунун депутаты жана командири менен бирге тайманбастан, фашисттик танкаларга карты снаряддарды биринин артынан бирин женетту -Очерктердеги мындан аркы окуялар биз кудум кинодон керуп жургендей кан куйген согуш картинасын кез алдыбызга тартат. - Немецтердин бир танкасы талкаланды. Дагы экинчи,учунчу куйуп ерттенду. Бирок немецтер кутургандай жутуна берди. Абал ете кыйын болду. Ушул учурда калемгер алдынкы планга очерктин баш каарманын алып чыгат. “Кыргыздар, фашисттерди бир кадам да алга жылдырбайлы! - деген айбаттуу уну зацк этти. Кыргыз аскерлери дагы тайманбай кайраттанып кармашты. Фашисттердин бешинчи танкасы талкаланып куйуп, алоолонгон жалын менен курчалды. Нурлан жарадар болду...

Эр журектердун катары суюлду. Замбиректер биринен сала бири иштебей жатты. Ошондо да немецтер ездеру учун жол ача алган жок. Илгери карай жутунган немец танкалары катуу соккуга учурады. Акыркы замбиректер да катардан чыкты. Нурлан экинчи жолу оор жарадар болду...

Кыйраган замбиректердин катарында снаряддар казып кеткен топуракка аралашып усту-башы канга боёлуп жаткан Нурлан эц соцку кучун жыйнап башын кетерду. Анын кан жуулган беттери кумсарып, дале болсо аянычтуу кездеру бажырайып айлананы тике карады..

Жаны кыйналып, ажал менен арбашкан Нурлан гранатаны мыкчый кармады да, дагы алга карай жутунуп келе жаткан немецтик танканын алдын кездей умтулду. -Фашисттер менен елгендер да курешет... Кыргыздарды жеце албайсыц, ит фашист... -деген уну каргылданып, эрдин кесе тиштеп, куркуреп келе жаткан танканын алдына гранатасын кучактай эт-бетинен кетти[2:3]”

Очерктин 1944-жылы жазылганын - согуш женундегу кептеген-кептеген кинолор тартыла элек кезде, кун сайын керуп олтурган телевизор деген жок кезде жазылганын -эски алчу болсок, анда С.Сасыкбаевдин калемгерлик учкул кыялы бир топ жогору денгээлде экенине ынанабыз.

Калемгер бул очеркинде керкем фантазия менен тарыхый фактыны эриш-аркак ширелиштире берип журуп олтурат. Ошону менен бирге баяндоонун ар туркун формаларын да кенири колдонот. Айтылган ойдун айкын мисалы катары бул очеркте эпистолярдык форманын автор тарабынан ийгиликтуу колдонулгандыгын керсетуп кетсек болот. Мында очеркчи Нурландын алгач Кызыл Армиянын катарына чакырылып, даярдык керуп журген учурундагы каттарды сунуштайт. Андай каттар бул очеркте жазылбайт. Тертеенде тец Нурлан уйундегулерге кайрат берип, белди бек бууш керектигин айтат. “Мени келет же келбейт деп санааркабагыла! Аманчылык болсо барамын. Биздин максат жана тилек душманды женуу”. Ал эми емурлук жары Каныкулге кайрылып минтип жазат: “...колхоздо башка келиндер

сыяктуу кайраттана жакшы иште! Чыдамдуулукка, кайраттуулукка уйрен!” “Апа, адам баласынын турмушунда кутулбеген окуялар, кыйынчылыктар болот. Бирок, кандай гана болбосун кыйынчылыктын бетине тике караш керек. Ошондо гана адам адамгерчилигин актайт”. - Изилдөөчүлөр айтып жургендей, эпистолярдык форманын да езунун етей турган олуттуу милдети бар. “Эпистолярдык адабият” ез мазмунуна емур баян, мемуар, кунделук, эскеруу сыяктуу документалдуу адабияттардын элементтерин камтыган адабий чыгармачылыктын езгече формасы - деп жазат илимпоз-профессор Умут Култаева. - Анткени катта... сезим менен ойду ырааттуу баяндоонун жуурулушкан чегинде езгече бир учурда езгече бир баалуулук менен кызыктуу нерсени баштан еткеруу бар. Ата Мекендин башында оор сыноо турганда, бутундей эл, ар бир уй-буле согуш менен тылга эки белунуп, бар менен жок болуп кетуунун чеги каш-кабактын ортосунда тургандай мезгилде чыгарманын ички дуйнесунен каттын орун алышы мыйзамдуу керунуш эле”[1:2-март]. Мына ошентип, очерктеги эпистолярдык баяндоолор ез максатына жеткен.

С. Сасыкбаев бул очеркинде пейзажды да иш билги пайдаланган. Автор минтип жазат: “Укмуштуу Арстанбап тоолору асман тиреп чалкалайт. Жашыл жалбырактары кешулген жангактуу кальщ токой, ак карлуу бийик аскалар жактан соккон серуун жел ыргалып турат. Нечен туркун гулдуу чептер, жемиштуу жыгачтар, жылгалардан аккан кузгудей тунук шар суулар, жапайы талдардан, жийделерден миц кубулуп сайраган булбул куштар журектуу ээликтирет” [1:2-март].

Бул согушка чейинки бейпил турмуштун ажайып картинасы эле.

Жыйынтыктап айтканда, С. Сасыкбаевдин “Нурлан” очерки каардуу согуш кундерунун реалдуу картинасын мыкты чагылдыра алган, ошондон улам жеке калемгердин езунун гана эмес жалпы кыргыз очерк жанрынын контекстинен алганда да ез орду бар чыгарма болуп эсептелет.

Пайдаланылган булактардын тизмеси

1. Култаева У. Кыргыз романынын классикалык улгусу. // “Кыргыз Туусу”, 2010, 2-март.
2. Сасыкбаев С. Нурлан (Очерк). - Ф.: Кыргызмамбас, 1944. - 3-бет.
3. Журбина Е.И. Искусство очерка. - М.: Советский писатель, 1957.
4. Юшин Г.Г. О жанре очерковой литературы. - М.: Изд-во МГУ, 1958.
5. Храпченко М. Б. Познание литературы и искусства. - М.: 1987, с. 360.
6. Ботобеков У. Очерктин ооматы келеби? - «Кыргызстан маданияты», 1990, 13-декабрь.

***Рецензенты: Каратаева С.К. - кандидат филологических наук, доцент КГУ им. И. Арабаева
Абдырасулова Э.К. - кандидат педагогических наук, доцент КГМА им. И. К. Ахунбаева***